

Waldemar Chrostowski

"Spiritual pilgrimage. Texts on Jews and Judaism, 1979-1995", John Paul II, eds. Eugene J. Fisher, L. Klenicki, New York 1995 : [recenzja]

Collectanea Theologica 66/2, 171-173

1996

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

RECENZJE

Eugene J. FISHER – L. KLENICKI (Edts.), *Pope John Paul II. Spiritual Pilgrimage: Texts on Jews and Judaism 1979-1995*, A Crossroad Herder Book, Anti-Defamation League, New York 1995, s. XXIX + 209.

Truizmem byłoby podkreślanie bezprecedensowego wkładu Jana Pawła II w dzieło międzyreligijnego zbliżenia oraz dialogu Kościoła katolickiego z Żydami i judaizmem. Nauczanie papieża z Polski wyznacza prawdziwe kamienie milowe wzajemnego zbliżenia, a także nieznanne przedtem i nowe horyzonty. Mimo że dialog trwa i rozwija się, napotyka jednak także ogromne trudności, wynikające z obustronnej zastarzałej nieufności i niechęci. Po stronie katolickiej nie brakuje obaw przed „zażydzeniem” chrześcijaństwa. Zdarza się też, że obwołuje się jako dialog przedsięwzięcia i głosy, które nic z nim wspólnego nie mają. Jedno nie ulega żadnej wątpliwości: gdyby impulsy do nowych przemyśleń i nowego nastawienia nie pochodziły z Rzymu, dialog nie zyskałby takiego przyspieszenia ani rozmachu, jakie obserwujemy. Nieodzwonne jest częste powoływanie się na nauczanie papieża, bez czego dialog wyglądałby na prywatną inicjatywę grupy entuzjastów.

Pierwszy zbiór wypowiedzi Jana Pawła II o Żydach i judaizmie został wydany w języku angielskim w 1987 r. w Waszyngtonie przez Konferencję Biskupów Katolickich USA. Opracowali go Eugene J. Fisher, dyrektor sekretariatu do Spraw Ekumenicznych i Międzyreligijnych przy Krajowej Konferencji Biskupów Katolickich USA, oraz Leon Klenicki, dyrektor Departamentu Spraw Międzyreligijnych w Lidze Przeciwko Zniesławianiu. Trzy lata później ukazał się w nakładzie 10 000 egzemplarzy zaktualizowany zbiór dokumentów w języku polskim (W. Chrostowski, R. Rubinkiewicz SDB, *Żydzi i judaizm w dokumentach Kościoła i nauczaniu Jana Pawła II (1965-1989)*, Kościół a Żydzi i judaizm 1, Akademia Teologii Katolickiej, Warszawa 1990). Wspominał o nim Jan Paweł II podczas spotkania 9 VI 1991 r. w Warszawie z przedstawicielami wspólnoty żydowskiej. Od tamtej pory papież wielokrotnie podejmował dialogowe myśli i wyzwania. W ciągu ostatnich sześciu lat rozwijał wcześniejsze wypowiedzi i wytyczał nowe szlaki, kładąc nacisk nie tylko na argumenty i racje, lecz na potrzebę nowej wrażliwości (zob. W. Chrostowski, *Jan Paweł II o Żydach i judaizmie 1990-1995*, Znak 3/1996, s. 48-61). Przełomem stało się nawiązanie stosunków dyplomatycznych między Stolicą Apostolską a państwem Izrael. Będąc włączony w dialog i spotykając się z przedstawicielami strony żydowskiej wiem, jak bardzo o to zabiegała oraz jak ogromne znaczenie przykłada ona do tego faktu.

Redaktorzy pierwszego angielskiego wydania, trwale ze sobą współpracujący, opracowali wydanie drugie, poszerzone i doprowadzone do początku 1995 roku.

Zbiór papieskich wypowiedzi poprzedza *Wstęp* (s. XV-XIX), napisany przez L. Kleńkiewicza i zatytułowany *Od historycznej niechęci do wzajemnego uznania*. Po nim następuje obszerniejszy rozdział, pomyślany jako syntetyczne wprowadzenie do tekstów papieskich, opatrzony tytułem *Papieża Jana Pawła II Pielgrzymka Pojednania* (s. XX-XXXIX). Jego autor, dr E. J. Fisher, przypomina główne tematy kościelnej reorientacji i papieskiego nauczania: duchowe więzi Kościoła z narodem żydowskim, żywe dziedzictwo judaizmu w chrześcijaństwie, trwałość przymierza Boga z narodem żydowskim, zagadnienia z zakresu katechezy i liturgii, potępienie antysemityzmu i reperkusje Szoah, Ziemia i państwo Izrael, kontrowersje a dialog, oraz perspektywy dotyczące przyszłości, to znaczy wołanie o wspólne świadectwo i współpracę.

Wypowiedzi Jana Pawła II o Żydach i judaizmie zostały ułożone chronologicznie. Z książki wynika, że w 1979 r. było ich 3, w 1980 – 5, w 1982 – 6, w 1983 – 3, w 1984 – 4, w 1985 – 3, w 1986 – 8, w 1987 – 11, w 1988 – 7, w 1989 – 4, 1990 – 8, 1991 – 13, w 1992 – 5, w 1993 – 7, w 1994 – 7 oraz jedna z 29 I 1985 r., czyli łącznie 95 wypowiedzi. Nie są to jednak ścisłe dane, ponieważ faktycznie było ich więcej.

Porównując zbiór sporządzony w USA z edycją polską stwierdzamy w odniesieniu do lat 1979-1989 spore różnice. Co się tyczy 1982 r., w wydaniu angielskim znalazło się jedno dotyczące Żydów zdanie, wypowiedziane 15 V w Sameiro podczas pielgrzymki do Portugalii, brakuje natomiast treści telegramu z 9 X do kard. Ugo Polettiego po zamachu na Synagogę Większą w Rzymie oraz fragmentu modlitwy na „Anioł Pański”, w której papież nawiązał 10 X do tego samego dramatu. Z następnego, 1983 r., brakuje przemówienia wygłoszonego 25 IV w Watykanie do delegacji żydowskiej przybyłej z centrum Szymona Wiesenthala w Los Angeles. W przypadku 1984 r. został zamącony układ chronologiczny: tekst przemówienia z 14 VI do przedstawicieli wspólnoty żydowskiej we Fryburgu podczas pielgrzymki do Szwajcarii umieszczono przed przemówieniem wygłoszonym 6 VI w Watykanie do Komitetu Wykonawczego Międzynarodowej Rady Chrześcijan i Żydów. W wypowiedziach z 1985 r. zabrakło fragmentu Orędzia Wielkanocnego z 7 IV, fragmentu przemówienia powitalnego wygłoszonego 11 V w Eindhoven podczas pielgrzymki do Holandii oraz fragmentu przemówienia z 26 IX do grupy byłych więźniów obozów hitlerowskich i uczestników ruchu oporu w czasie II wojny światowej. Ponadto pomyłka w dacie sprawiła, że przemówienie podczas audiencji ogólnej odbytej 5 VI w Watykanie zostało przeniesione na rok następny i tam umieszczone. Do wypowiedzi z 1986 r. dodano – pominięty w wydaniu polskim – fragment końcowej allokucji wygłoszonej 27 X podczas Świątowego Dnia Modlitwy o Pokój w Asyżu. Przemówienie na dorocznym spotkaniu z Korpusem Dyplomatycznym akredytowanym przy Stolicy Apostolskiej zostało wygłoszone 10 a nie 2 stycznia 1987 roku. Wśród wypowiedzi z tego roku brakuje fragmentu przemówienia z 4 II podczas audiencji ogólnej w Watykanie oraz fragmentu orędzia telewizyjnego wygłoszonego 25 IV do narodu niemieckiego przed pielgrzymką do RFN; jest natomiast wypowiedź z 9 IV do przedstawicieli społeczności żydowskiej w Buenos Aires podczas pielgrzymki do Argentyny, a także wypowiedź z 16 IX podczas spotkania z przywódcami religijnymi w Los Angeles podczas wizyty w USA. Co się tyczy 1988 r., brakuje fragmentu wypowiedzi dla dziennikarzy z

17 I podczas wizyty w siedzibie Stowarzyszenia Prasy Zagranicznej w Rzymie, a ponadto trzech innych tekstów: fragmentu telegramu do kard. F. Macharskiego na poświęcenie kościoła św. Maksymiliana Kolbego w Oświęcimiu (7 X), zachęty podczas modlitwy na „Anioł Pański” (27 XI) oraz fragmentu przemówienia do nowego ambasadora Egiptu (28 XI); jest natomiast pominięta w wydaniu polskim modlitwa – lamentacja zaniesiona 24 VI na terenie byłego obozu koncentracyjnego w Mauthausen podczas pielgrzymki do Austrii, a także fragment listu Ojca Świętego z 26 X do dyrektora Obserwatorium Watykańskiego. W odniesieniu do 1989 r. brakuje w wydaniu angielskim dwóch wypowiedzi: fragmentu przemówienia wygłoszonego 9 I na dorocznym spotkaniu z Korpusem Dyplomatycznym podczas audiencji w Watykanie oraz fragmentu orędzia telewizyjnego z 1 IX na Światowy Dzień Modlitwy o Pokój. Umieszczono natomiast wypowiedź z nawiązaniem do Żydów i judaizmu z 26 X do przedstawicieli United Bible Societies.

Różnice są więc znaczne. Wynika z nich postulat wnikliwej rewizji zarówno edycji polskiej, jak i angielskiej. Dziwne, że w książce wydanej w USA nie uwzględniono tak wielu wypowiedzi, skoro wydawcy mieli do dyspozycji o kilka lat starsze wydanie polskie. Mogli z niego skorzystać, nawet jeżeli nie znają polskiego. Należy się obawiać, że i materiały z lat 1990-1995 wymagają uzupełnień. Brakuje wśród nich np. licznych nawiązań do Żydów i judaizmu, jakie pojawiają się w książce *Przekroczyć próg nadziei* (zob. w nin. nrze CT: W. Chrostowski, *Żydzi i judaizm w „Przekroczyć próg nadziei” Jana Pawła II*, s. 79-96).

Mimo tych mankamentów tak potrzebna dokumentacja istnieje. Trzeba ją poprawić, a przede wszystkim powinno się z niej z pożytkiem korzystać. Nie wiem, ile wynosi nakład drugiego wydania zbioru przemówień papieskich w języku angielskim. Mając na względzie powszechność tego języka, powinien osiągnąć dziesiątki albo nawet setki tysięcy egzemplarzy. Nie wydaje się to jednak prawdopodobne. Paradoks polega bowiem na tym, że nawet najwięksi krytycy Ojca Świętego przyznają, że w dwóch dziedzinach nikt za Nim nie nadąża: chodzi o społeczną naukę Kościoła oraz teorię i praktykę dialogu z Żydami i judaizmem.

ks. Waldemar Chrostowski, Warszawa

Leon KLENICKI – Geoffrey WIGODER (Edts.), *A Dictionary of the Jewish-Christian Dialogue. Expanded edition*, Studies in Judaism and Christianity – A Stimulus Book, Paulist Press, New York – Mahwah (NJ) 1995, s. VIII + 240.

Rzadko która dziedzina refleksji teologicznej jest tak drażliwa i obolała, jak kwestie z zakresu stosunków chrześcijańsko-żydowskich. Im dłużej trwa i rozwija się dialog, tym staje się jaśniejsze, że nie jest to zajęcie dla pięknoduchów i marzycieli, ale praca wymagająca gruntownego przygotowania i wszechstronnego rozeznania. Zawile zagadnienia teologiczne idą w parze z trudnymi problemami historycznymi, psychologicznymi i społecznymi. Całość jest tak kompleksowa, że rzadko można